

Harm van der Gaag

Wie het **niet** weet mag het zeggen

In de spreekkamer van de filosofische praktijk

ISW UITGEVERS

Wie het niet weet, mag het zeggen

In de spreekkamer van de filosofische praktijk

Harm van der Gaag

ISVW UITGEVERS

Inhoudsopgave

	Voorwoord	5
I	Wijsheid, anders niet	11
II	Laat alle hoop varen	21
III	Wat de vraag vermag	35
IV	Het verlangen van de practicus	51
V	Spoken	57
VI	Waarover men niet spreken kan	67
VII	Luister, dan hoor je soms iets	77
VIII	Vooronderstellingen	85
IX	Het wijsgerig handwerk	95
X	Praktisch	107
XI	Het eerste gesprek en daarna	119
XII	Als een wandeling	133
	Noten	137

Voorwoord

Wie filosofie studeert, hoort vaak: ‘Dat is mooi, hoor, heel interessant, maar wat *kun* je daar nu eigenlijk mee?’ Dat wist ik ook niet, en toen ik mijn doctoraaldiploma in handen had kon ik niets beters verzinnen dan psychoanalyticus worden. Dat bleek echter voorbehouden aan artsen en klinisch psychologen. Ik vree in die tijd met een vrouw die wekelijks op de sofa lag bij de Amsterdamse psychiater Louis Tas, de *éminence grise* onder de Nederlandse freudianen. Toen ik hem opbelde met het verzoek een goed woordje voor mij te doen, opdat ik misschien toch zou worden toegelaten tot de heilige hallen van de opleiding tot psychoanalyticus, stelde hij mij een hele serie vragen, waarvan de laatste luidde: ‘Meneer Van der Gaag, waarom bespaart u zich niet die lange, dure opleiding?’

Ik kon, vond Tas, beter een filosofische praktijk beginnen, de volgende dag nog. Gewoon een bordje op de deur hangen. ‘Dan krijgt u waarschijnlijk precies even interessante mensen als ik, waar u dan precies even interessante dingen mee kunt doen.’

Ik had van het fenomeen ‘filosofische praktijk’ nog nooit gehoord en de mensen in mijn omgeving die ik ernaar vroeg evenmin. Zou je van zulk werk echt kunnen leven? Ik vond mezelf bovendien met mijn 29 jaar wat jong om als wijze man op te treden – dat stelde ik me er toen bij voor, vrees ik. Daarom ging ik maar gewoon aan het werk, eerst als inkoper bij een groothandel in plastics en daarna als webredacteur bij een politieke partij. Die vaak gehoorde vraag wat je nu eigenlijk *kunt* met filosofie leek eventjes beantwoord (niets), maar dit verhaal loopt toch goed af.

Want ik onthield wat Tas gezegd had en acht jaar later begon ik inderdaad een filosofische praktijk. Nog steeds wist vrijwel niemand wat dat was. Ik moest het overal waar ik kwam omstandig uitlegen.

Halverwege de jaren tachtig was in dit land een klein aantal van zulke praktijken ontstaan, in navolging van Gerd Achenbach die in de buurt van Keulen als eerste *philosophische Beratung* aanbood in een een-op-eensetting, een beetje zoals bij de psychotherapeut, maar dan met een filosoof op de stoel van de psychotherapeut en overigens ook heel anders. Die eerste Nederlandse praktijken waren toen ik begon vaak alweer opgeheven of leidden een waakvlambestaan. Ik heb er nooit een voet over de drempel gezet. Wat er over het vak aan literatuur te vinden was, vooral van buitenlandse auteurs, las ik, soms met instemming, soms zonder, en ik dacht vooral zelf na over wat de klanten van een praktiserend filosoof zouden mogen verwachten en wat niet. Die overwegingen leidden tot een website vol wervende woorden. Vervolgens heb ik een spreekkamer ingericht met ramen aan de straat, in de Utrechtse binnenstad (een buitenkans), met twee Gispens-fauteuils (een koopje), een kleine schrijftafel (gekregen), een plant, een koffiemachine, en een bordje op het raam. Achter dat raam ging ik zitten wachten, geen sekswerker maar een denkworke, op de eerste bezoeker, die na een week of vijf waarachtig verscheen.

Het gesprek ging goed, vond ik. De bezoeker kwam tien keer op herhaling en meldde dat hij tevreden was. Wat ik daar precies heb zitten doen, toen, kan ik niet meer reconstrueren. Waarschijnlijk niets dat mijn goedkeuring zou krijgen als een van mijn leerlingen op de beroepsopleiding het deed. Ik weet dat ik vreselijk oplossingsgericht was en de sessie pas geslaagd vond als mijn klant, die niet wist dat hij mijn eerste was, liet blijken tot een verrassend inzicht te zijn gekomen. 'Het is weer gelukt!' zei ik dan 's avonds tegen mijn vriendin. Het voelde zoals een rafelend draadje door het oog van een naald krijgen. Rustig prutsen, ineens gaat het erin. Zo heb ik

mijn werk achter het raam een hele tijd gedaan. Ik was een erg goede coach, *horribile dictu*. Het heeft jaren geduurd eer ik een werkwijze ontwikkeld had die als *filosofisch* kon gelden en die ik de mijne kon en wilde noemen. Maar ook dat is met rustig prutsen, en wat contemplatie, gelukt. Over die werkwijze gaat dit boek.

Ik zou het niet hebben kunnen schrijven zonder mijn leerlingen. Hun vragen, tijdens de eerste twee jaar van de beroepsopleiding aan de Internationale School voor Wijsbegeerte in Leusden, hebben me ertoe gedwongen – een zoete dwang – steeds nauwgezet onder woorden te brengen wat ik in mijn spreekkamer eigenlijk doe, tot in de kleinste, ogenschijnlijk onbeduidende details. Ik ben veel beter gaan begrijpen hoe het werkt door het hun herhaaldelijk uit te leggen. En het beoordelen van wat de deelnemers aan de opleiding presteren brengt niet zelden, in één moeite door, onvolkomenheden in mijn eigen optreden aan het licht. Ik ben hun al met al veel dank verschuldigd.

Zonder mijn betrokkenheid bij de opleiding zou ik ook niet snel aanleiding hebben gezien om wat volgt op te schrijven. Ik richt me eerst en vooral op wie, zoals mijn leerlingen, overweegt of al besloten heeft zich dit vak eigen te maken. Ik praat op deze bladzijden, naar het schijnt, ongeveer zoals ik doe wanneer ik lesgeef. Maar wat ik te vertellen heb over de achtergronden van deze werkwijze, over de vraag en wat die doet met mijn bezoekers, over versprekingen, over het verlangen van de practicus en over het filosofisch handwerk, kan een groter publiek aanspreken, net als de stukjes voorbeeld-dialogoog. Wie overweegt te rade te gaan bij een filosofische praktijk om daar een kwestie waarvan hij of zij wakker ligt aan de orde te stellen, kan uit dit boek een indruk opdoen van hoe het er in veel spreekkamers – die spreekkamers, althans, waar gewerkt wordt volgens mijn methode – aan toegaat. En wie dit boek ter hand neemt vanuit een meer algemene belangstelling voor de wijsbegeerte en haar praktische toepasbaarheid, zal na lezing ervan hope-

lijk met mij vaststellen dat we sinds de oudheid op dat vlak weinig opgeschoten zijn en dat dat een zegen mag heten.

Dit is geen filosofisch geschrift. Het verdedigt geen filosofische positie, of hooguit een beetje, als het niet anders kan: de denk- en gesprekshouding waar het in dit vak op aankomt, wordt als ‘goed’ voorgesteld en dat gaat natuurlijk niet zomaar. Dat ‘goed’ moet ik wel toelichten. Maar toelichten is iets anders dan spijkerhard bewijzen. Wie zou daar iets aan hebben? Toelichten en aanduiden, zoals in het laatste hoofdstuk, moet volstaan. Wie het dan nog niet lust, kan misschien ergens anders gaan eten.

Wat ik hier aanbied is goed toegankelijk, ook voor wie geen academisch-filosofische achtergrond heeft. De verwijzingen naar filosofische teksten zijn klein in aantal en van gering belang voor de loop van het betoog. Dat betoog kent vrij veel herhaling, we gaan zes, misschien zelfs zeven keer rond Jericho. Niet voor niets: al is de werkwijze in weinig woorden te omschrijven, echt begrip laat langer op zich wachten, als het al tot stand komt. Bovendien is, natuurlijk, elke ommegang anders. Ook in de gesprekken zoals die in de spreekkamer plaatsvinden, is sprake van herhaling, ommegang, en het opnieuw uitspreken van wat bekend werd verondersteld, bij voorkeur in de vorm van een vraag. Na lezing van dit boek blijft de vraag wat er nu precies voorvalt in die spreekkamer bestaan, maar het zal, wil ik denken, een betere vraag geworden zijn dan het bij aanvang was. De opzet van het boek is daarmee congruent aan de werkwijze die er het onderwerp van vormt.

Ik wil met nadruk vermeld hebben dat wat ik hier beschrijf – en wat ik propageer – de werkwijze is zoals ik die ontwikkeld heb, die ik vier dagen per week in mijn spreekkamer toepas en die ik in Leusden onderwijs. Het is langzamerhand de dominante werkwijze, althans in dit land. Steeds meer oud-leerlingen openen eigen praktijken. Maar er zijn ook filosofische praktijken waar anders gewerkt wordt, soms al decennia lang. Niet een beetje anders: heel anders. Daar gaat dit boek niet over. En welke methode is de beste?

Welke de meest filosofische? Dat zijn vragen, maar geen erg boeiende vragen, wat mij betreft. Laat eenieder kiezen wat hem of haar past.

Gelukkig is er ook geen reden waarom iedereen het eens zou moeten worden over de juiste gang van zaken in alle filosofische spreekkamers. Als er een paar ‘scholen’ ontstaan, zoals lijkt te gebeuren, dan is dat rijkdom, geen verlies. Elke poging tot standaardisering en regulering van dit vak vindt in mij de eerste tegenstander. En van *evidence based* wijsheid heeft nog nooit iemand gehoord.

Wat eveneens gezegd moet worden – ten overvloede, maar misschien ontnemt het sommige lezers een illusie – is dat het bestuderen van de hoofdstukken die volgen niet in de plaats kan komen van veel oefenen onder begeleiding van iemand die zich het vak al eigen heeft gemaakt. Het is niet anders dan bij een boek over enig ander ambacht, zoals het bouwen van houten schepen. Ook daar staat van alles in, maar het meeste, het voornaamste, toch niet.

Nog iets dat vanzelf spreekt: een werkwijze bedenken zoals ik heb gedaan is niet veel meer dan het samenvoegen en in een zekere context plaatsen van bestaande ideeën en manieren van doen. Als het een gelukkige combinatie is, in het gebruik, dan heb je iets goeds bedacht. Hier en daar noem ik mijn bronnen, maar vaak ook niet; mijn schatplichtigheid aan bepaalde filosofen, uit West en Oost, en psychoanalytici, van orthodox tot zeer omstreden, zal voor wie thuis is in hun werk duidelijk genoeg naar voren komen. Als Socrates met een tijdreismachine naar mijn spreekkamer in 2013 geflitst werd, zou hij na vijf minuten snappen wat ik daar zit te doen.

Is dit *het* boek over deze manier van filosofische gesprekken voeren? Ja, maar met een auteur die vragen verkiest boven antwoorden zegt dat niet heel veel. Is de inkt al droog? Ik krabbel de eerste kanttekening.

Een paar conventies: ik noem degene die een filosofische praktijk voert een *filosofisch practicus*. Voor die woordcombinatie is merkenrechtelijke bescherming aangevraagd, zodat het gebruik

voorbehouden blijft aan de leden van het Gilde van Filosofisch Practici, dat bestaat uit mensen die bij mij in opleiding zijn geweest. Anderen die dit beroep uitoefenen, met een eigen aanpak, niet de mijne, noemen zich ook wel *filosofisch consulent* en *praktijkvoerende filosoof*.¹ Als ik in algemene zin spreek over een practicus en een bezoeker, verschijnt de practicus als een man en de bezoeker als een bezoekerster. Dat voorkomt onduidelijkheden en voortdurend ‘hij/zij’ moeten schrijven. Twee derde van mijn bezoekers is vrouw, meer moet men er maar niet achter zoeken. Tenslotte: de beschrijvingen van wat voorvalt in de spreekkamer hebben allicht een zekere verdichting ondergaan. Ze zijn daarmee niet minder levensecht geworden.

Nog een laatste woord over Louis Tas. Ik kwam hem tegen, voor het eerst in levenden lijve, bij de jaarlijkse Freud-lezing in 2009. Bijna negentig was hij inmiddels. Ik kon hem eindelijk de hand drukken en hem vertellen dat de praktijk, ontstaan uit zijn idee, een succes geworden was. Dat deed hem veel plezier. Ik zou in Amsterdam langskomen, spraken we af, om hem er meer over te vertellen. Dat is niet gebeurd, want hij werd ziek en stierf. Ik draag dit boek aan hem op.

St. Liobaklooster, Egmond, 27 juli 2013

Wat gebeurt er in de spreekkamer van een filosofische praktijk? Wie gaat daar naartoe voor een serie gesprekken? Wat is het verschil met psychotherapie? Moet je veel van filosofie weten om er iets aan te hebben?

In dit boek, dat als manifest van een jong ambacht mag gelden, beschrijft Harm van der Gaag de werkwijze die hij in tien jaar praktijkvoering ontwikkelde. Daarbij staat de vraag centraal, niet als middel, maar als doel. In de vraag, niet in het antwoord, schuilt wijsheid. Het boek bevat voorbeelddialogen, uitleg en bespiegelingen. Zo verschijnt een manier van denken en van spreken die teruggaat tot Socrates en die nu opnieuw vorm krijgt: als filosofie in de praktijk.

